

İNANÇ TURİZMİNDE TERCAN

Mehmet Alparslan KÜÇÜK*

ÖZET

Erzincan'ın bir ilçesi olan Tercan, Türkiye'nin birçok bölgesi gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Ev sahibi olma özelliği nedeniyle Tercan, o dönemlere ait gerek dinî gerekse tarihî birçok yapıyı da bünyesinde bulundurmıştır. Ancak kültürel kaynaklar bakımından zengin bir potansiyele sahip Tercan; bilgi eksikliği, ulaşım zorluğu ve buna benzer birçok neden yüzünden turizm özellikle inanç turizmi açısından iyi değerlendirilememiştir/ değerlendirilememektedir. Hatta bu değerlendirmelerin yapılamaması da Tercan'ın kültürel varlıklarının unutulmasına ve kaybolmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda Tercan'ın inanç turizmi potansiyelini ortaya koymak amacıyla yazılan "**İnanç Turizminde Tercan**" adlı makalemizde ilk olarak inanç, turizm, inanç turizmi terimlerinin tanımlarına yer verilmiştir. Daha sonra Tercan'ın Tarihî ve Coğrafi yapısı ele alınmış ve İnanç Turizmi bağlamında sahip olduğu varlıklar konu edilmiştir. Çünkü Bu çalışma ile de Tercan'daki dinî turistik yapıları tanıma/tanıtmaya gayreti hedeflenmiştir. Makalemizin sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnanç, Turizm, İnanç Turizmi ve Tercan.

TERCAN IN FAITH TOURISM

ABSTRACT

Tercan which is a district of Erzincan has hosted many civilizations just like many regions of Turkey. Due to the distinction of being the hosting region, Tercan has contained within itself many of both religious and historical structures of that period of time. However, Tercan which has a rich potential in terms of cultural resources; because of many reasons such as lack of information, transportation difficulties and so forth, did not have / does not have a chance to be made a good use of in terms of tourism and faith tourism in particular. As a matter of fact failing in paying attention to this fact causes the cultural assets of Tercan being forgotten and lost. In this context, in our article named "**Tercan in Faith Tourism**" which is written in order to demonstrate the potential of

*Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi (Yrd. Doç. Dr.)

religious tourism of Tercan, the definition of the terms of faith, tourism, faith tourism are mentioned. And then, the historical and geographical structures of Tercan are discussed and the assets of Tercan as part of Faith Tourism are mentioned. Because, by this study it was also intended to perform the efforts to recognize / introduce religious touristic structures in Tercan. And an overall evaluation is made in the conclusion of this study.

Keywords: Belief, Tourism, Religious Tourism and Tercan.

GİRİŞ

Türk Milleti'nin hâkimiyet sağlamasından önce Anadolu topraklarında çeşitli medeniyetler varlık göstermiş ve bu milletlere ait bazı "**tarihî eserler**" Türk Milleti'nin hoşgörüsü sayesinde günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Türkiye'de günümüze ulaşan eserler ve anlayışlar arasında; hem İslam hem Yahudi hem de Hıristiyan kültürüne ait birçok dinî yerler bulunmaktadır. Çünkü Türkiye; birçok "medeniyete" ev sahipliği yapmakla birlikte Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm başta olmak üzere birçok din ve eserlerin de "merkezi" olmuştur. Bu merkezlerden bir tanesi de makalemizin adında da anlaşılacağı gibi Erzincan'ın Tercan ilçesidir. Tercan, Erzincan ile Erzurum arasında bulunmakla birlikte Erzurum geleneği ve kültürüne yakın olan ve Selçuklular hatta Milattan Öncesine kadar uzanan "inanç turizmi" açısından önemli birçok dinî eserin merkezi olarak dikkat çekmektedir.

Tercan; Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi için de önemli bir konu olan "İnanç Turizmi" açısından kısmen konu olmuşsa da bu başlık altında doğrudan ele alınmamıştır. Biz de bu makalede Türk Turizmine ve kültürüne katkı sağlama amacına yönelik olarak Tercan'ın "İnanç Turizmi" çerçevesinde yapısına dikkat çekmeye çalıştık.

A- İNANÇ TURİZMİ KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

İnanç Turizmi söz konusu olunca hem **İnanç** hem **Turizm** hem de **İnanç Turizmi** gibi terimleri bilmek zarureti ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda öncelikli olarak bu terimlere açıklık kazandırmak kaçınılmaz olmaktadır.

İnanç/iman; kelime olarak "bir düşünceye gönülden bağlı bulunma; birine duyulan güven, inanma duygusu; Tanrı'ya, bir dine inanma, inanılan

şey” gibi anlamlara gelmektedir(Bkz. Türkçe Sözlük, 1998:1080). İnanç/iman, kesin olarak inanıp itimat etmek anlamını da ihtiva etmektedir. Terim olarak ise iman, mutlak tasdik demektir. Tasdik de kalp, dil ve amel ile olmaktadır. Bu bağlamda iman, bir şeyi doğru kabul etmek ve doğruluğuna kesin olarak inanmak anlamına gelmektedir. Kalp ile tasdik, samimi olarak kabul etmeyi; dil ile tasdik dil ile ikrar etmeyi ve amel ile tasdik de inanılan şeyi davranışlar ile göstermeyi ifade etmektedir. Bunu yapanlara da İslam literatüründe “**Mümin**” denilmektedir(Küçük, 1991: 13-14; Küçük, 2010b:26; Sofuoğlu, 1996:73-78).Dinlerde inanılması gereken esaslar vardır. İnanılması gereken şeylere inanmak ve bağlanmak “inanç” ile doğrudan ilgilidir. Her dinde inanılması gerek esaslar; İman/İnanç Esasları olarak dile getirilmekte ve bir “İnanç Sistemi” adı altında formülleştirilmektedir. Dinlerdeki “**İnanç Sistemi**” farklı terimler ile ifade edilmektedir. Örnek olarak Hıristiyanlar “**Kredo**” ve Müslümanlar “**Âmentu**” terimini kullanmaktadır(Küçük v.d., 2010: 590-591).

Turizm kelimesi Latince, dönmek, dolaşmak, geri dönmek anlamına gelen “tornus” kelimesinden türemiştir. Fransızca “tourisme” kelimesinden gelen Turizm, kelime olarak, dinlenmek, eğlenmek, görmek ve tanımak gibi amaçlar ile yapılan gezi anlamına gelmektedir. Ayrıca bir ülkeye veya bir bölgeye turist çekmek için alınan ekonomik, kültürel ve teknik önlemler ile yapılan çalışmaların tümü de Turizm olarak tanımlanmaktadır. Terim olarak Turizm; devamlı ve sürekli olarak yaşanan yerler dışına, **24 saatten az olmamak veya en az bir gece konaklamak** şartı ile zevk, **eğlence, dinlenme, iş, merak, din, spor ve akraba ziyareti, kongre ve seminerlere katılma gibi çeşitli** sebeplerle **bireysel veya toplu olarak yapılan** seyahatlerin tamamını ifade etmektedir(M.A.Küçük, 2010:761-762).

Turizm, günümüzde, hem ekonomik hem sosyo-kültürel hem de çevresel etkilere sahip olması itibari ile ülkeler için vazgeçilmez bir sektör olarak görülmektedir. Turizmde Türkiye için iki aşama ve iki amaç vardır. Bunlardan birincisi Türkiye’den dönen yabancıların gezip gördükleri yerlerdeki izlenimlerini kendi ülkelerinde anlatmaları; ikincisi de Türkiye’de yapılan tanıtım faaliyetleridir. Çünkü Turizm sektöründe ikili ilişkiler yüz yüze

veya zaman ve mekân kullanarak kurulabilmektedir. O halde Turizm sektörünün olumlu şekilde gelişmesi hem aklî hem de ahlakî değerlere bağlılık ile mümkündür(Can, 2005:32, 34).

Turizm, ülkenin döviz girdisi almasına ve ekonomisini canlandırmasına, işsizliğin azalmasına ve vatandaşlarının gelir seviyesinin artmasına katkı sunan bir sektör olarak görülmektedir. Turizm; ekonomi ile birlikte farklı kültürlerin, anlayışların, görüşlerin yaklaşmasına dolayısıyla kültürler arası iletişimin artmasına katkı sağlayan bir alan olarak da değerlendirilmektedir.

Turizmin; Amaçlarına yönelik olarak Dinlenme Turizmi, Spor Turizmi, Kültürel Turizm, İş Turizmi, Politik Turizm, Kongre Turizmi, Aile Turizmi, Sağlık Turizmi ve Dinî /İnanç Turizmi gibi birçok çeşidi bulunmaktadır. Turizmin çeşitleri arasında ve her dinin kutsal kitaplarında yer alan hükümlerden birisi olarak da değerlendirilen “**inanç turizmi**”, genel olarak “**hac**” ve “**kutsal yerleri ziyaret**” şeklinde tanımlanabilmektedir(M.A.Küçük, 2009:7).

İnanç Turizmi; kutsal kabul edilen yerleri ziyaret etme, dinî törenlere katılma veya izleme, “**hac etme**” şeklindeki dinî vazifeleri yerine getirme amacı ile yapılan ziyaretlerin veya faaliyetlerin turizm anlayışı içerisinde değerlendirilmesidir. Önceki kısımlarda da belirtildiği gibi insan, doğuştan var olan bir din duygusuna sahiptir. Fitrî olan din duygusu neticesinde insanlar; manevî bir ihtiyaç olarak gördükleri “**din ihtiyacı**”nı gidermeye çalışmaktadır. Bu dinî ihtiyacı gidermenin yollarından biri de dinler için kutsal kabul edilen yerleri ziyaret etmektir. “**Hac**” olarak da isimlendirilen bu ziyaretin temelinde; psikolojik olarak “**dini arz**” kaynaklarının zenginliği, bayramlar ve dinî günler yer almaktadır(M.A.Küçük, 2010:767-768). Ancak Hac; İnanç Turizmi kavramında genel olarak aynîlik göstermekle birlikte nüanslarda farklılık dikkat çekmektedir. Çünkü Hac, öncelikli olarak ibadet bazında değerlendirilmekte ve bu bağlamda da belirli bir süre/kutsal zaman, yer ve şekil söz konusu olmakla birlikte davranışlar da dinî kurallara göre düzenlenmektedir. Ayrıca Turizm mekânı bakımından rekabet de söz konusu olmamakta ve ulaşımda yoğun bir talep ortaya çıkmaktadır(Eralp, 1983:91).

Bu noktada inanç turizmi ile ayrılık gösteren hac uygulaması, “kutsal mekânları” ziyaret noktasında ortak payda taşımaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda hem zaman hem de mekân anlayışı bakımından bazı şartlara bağlı olarak farz kılınan bir hac uygulaması, İslam’da daha çok dikkat çekmektedir. Çünkü İslam’ın dışındaki dinlerde hacı olabilmek için belli bir mekân ve zaman kaydı bulunmamakta veya böyle bir uygulama diğer dinlerde kendisini fazla hissettirmemektedir. Bu bağlamda da İslam dışı dinlerde Hac uygulamasının genel anlamda İnanç Turizmi çerçevesinde değerlendirildiği dikkat çekmektedir(Bkz Küçük v.d., 2010:621-623; Adam,1989:17-65; Küçük, 2010b: 78-83; Erbaş, 2002:98).

B- TERCAN’IN TARİHİ VE COĞRAFİ YAPISI

Tercan geçiş yolu üzerinde bulunması hasebiyle birçok medeniyetin yaşadığı bir bölge olmuştur. Bu nokta da Tercan, hem tarihî hem de coğrafi bakımından önemli bir geçmişe ve yapıya sahip olmuştur. Bu başlık altında da Tercan’ın tarihî ve coğrafi yapısına yer verilmiştir.

a. Tercan’ın Tarihî Yapısı

Tercan adı, ilk ve orta çağda Derxene, Derzene ve daha sonra Dercan, Darcan, Dircan ardından da Tercan-ı Ulyâ, Tercan-ı Süflâ ve son olarak da Saltuklular ile Mengüceklerin kullandığı günümüzdeki ismi Tercan şeklinde kullanılmıştır. Tercan’ı ifade etmek için kullanılan bir başka kavram da Mama Hatun olmuştur(Konukçu v.d., 1998: 30). Tercan, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre 2010 yılı itibari ile 20.072 kişilik bir nüfusa sahiptir. Bu rakam, 90’lı yıllara göre düşük olsa da 2000’li yıllara göre bir artışı ifade etmektedir¹. Tercan; bir ilçe merkezi, 3 belde (Çadirkaya, Mercan ve Kargın) ile çok sayıda köy ve mezralara sahiptir.

Tercan’ın yerleşim merkezi olarak faaliyete geçmesi hususunda tarih öncesine ait herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, Pulur (Erzurum) ve Aydıntepe (Erzincan) ovalarında yapılan kazılardan elde edilen arkeolojik

¹. İstatistik için bkz. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Ayrıca 10. 11. 2012 tarihli Erzincan Gazetesi’nde de bu istatistiği görebilirsiniz.

kazılardan İlçenin tarihinin M.Ö. 4000-3000'lü yıllara kadar uzandığı görülmektedir(Yazıcı, 1995: 96). Tercan; Huriler, Asurlar, Hititler, Medler, Persler, Urartular, Selçuklular, Saltuklular, Mengücekler, Moğollar, İlhanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular gibi birçok uygarlığa ve devlete evsahipliği yapmıştır¹. Hatta Ertuğrul Gazi başta olmak üzere Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, IV. Murat ve Atatürk gibi devlet adamları/liderler yanında Evliya Çelebi başta olmak üzere çok sayıda önemli seyyahlar da Tercan'a uğramışlardır(Konukçu v.d.,1998: 89-91).

Bizans-İran arasındaki savaşıardan dolayı Tercan yönetimi sık sık el değiştirmiş ve Bizanslılar İranlılara karşı özellikle Tercan ve çevresindeki bazı kaleleri ve yapıları sağlamlaştırmışlardır. Tercan'da İlkçağ ve Bizans dönemlerine ait bu kale ve yapılar (Şirinkale, Kefrenci tapınağı, Bizana (Vican) kenti, Abrenk (Üçpınar) köyü ve kilisesi ile Derksen (Tercan) ve Bagariç² (Pekeric) kentleri günümüze kadar ulaşmıştır.

Tercan ve çevresi, 640 yılından itibaren Arap ordularının hizmetine girmiş ve 1058'de Türk akıncılarının gelişine kadar devam etmiştir. Bu tarihten itibaren de Anadolu'nun Türkleşmesi çerçevesinde Anadolu Beylikleri Anadolu'nun değişik bölgelerine hâkim olmaya başlamışlardır. Tercan da bu beyliklerden birisi olan Saltuklular'ın egemenliğinde olmuştur. 1071 yılında kurulan Saltuklu Beyliği nüfuz bölgesine Bayburt, Erzurum

1. Bu Devletlerin Tercan'daki süreçleri hakkında geniş bilgi için bkz. Konukçu v.d.,1998: 41-127.
2. Robert Hewsen'in, The Geography of Ananias of Şirak: The Long and Short Recensions, Weisbaden 1992 ve Nicolas Adontz'un, Armeniya v epoku Justiano, Petersburg 1908 adlı eserleri kaynak olarak gösterilen <http://www.nisanyanmap.com> adlı internet sitesinde Index Anatolia başlığı altında Bagariç (Bogariç/Bogarid/Bagayarich-Pekeric) kelimesinin kökeni hakkında bilgi verilmekte ve bu kavramın "Bag" Ari dillerinde "Tanrı" anlamını taşıdığı ifade edilmektedir. Ayrıca Ermeniler için hac yeri olarak da önem arzetmiş olan bu bölge ile ilgili olarak "Tanrıların İkametgahı/ Tanrılar Tapınağı" kavramı kullanılarak, 20. yy başında bu köyün 80 ve 130 hanelik Yukarı (Verin) ve Aşağı (Nerkin) Pekeric olmak üzere bitişik iki kısımdan oluştuğu da iddia edilmektedir. Ayrıca Karin'in batısında Tercan (Greek:Derxene)Tapınak Bölgesi'nin var olduğu ve Merkezinde büyük Mihr Tapınağı'nın bulunduğu köyün Bagaric köyü olduğu da bir başka iddia olarak dikkat çekmektedir. Hatta burasının Putperest Ermeniler için en önemli mabetlerinden biri olduğu ve Tapınağın Romalılar tarafından Baris Tapınağı veya Lucus Basaro (Basarus Korusu/Bahçesi) olarak bilindiği de bir başka bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır. İran Kökenli Tanrı Mihr'in merkezi olarak da kayıtlarda yer alan Pekeric, Hıristiyanlık öncesi "Ermeniler"nin her yıl ilkbaharın başlangıcında tann Mihr'in şerefine düzenlediği bayramlara da evsahipliği yapmıştır. Bu bayramlarda ateş yakılarak ateşin etrafında dönüldüğü ve şölen şeklinde düzenlendiği de söylenmektedir(Geniş bilgi için bkz. Küçük, 2003, 23-44; Pekeric:12.11.2012; Ayrıca bkz. Eğilmez, 2007:187-188).

(Merkez), Kars, Ardahan, Pasinler, Oltu, Tortum ve İspir gibi yerler de dahil olan yerlerdendir.

Tercan, 1071 Malazgirt Zaferi'nden birkaç yıl sonra Türk hâkimiyetine yani Saltukların egemenliğine geçmiştir. Saltuklu Beyliği'nin kurucusu Ebu Kasım Saltuk'tan sonra beyliğinin başına Mama Hatun geçmiştir. Kendisi, bölgenin imarına çok önem vermiş ve kalıcı eserler bırakmıştır. Mama Hatun, 10 yıllık kısa bir hâkimiyetten sonra 1201 yılında tahtan indirilmiş ve yerine Melik Şah geçirilmiştir. 1202 yılında da Selçuklu Sultanı Rukneddin II. Süleyman Şah, Saltuklu Beyliği'ne son vererek bölgeyi kardeşi Muğisiddin Tuğrul Şah'a bırakmıştır. Daha sonra 1242 ile 1320 yılları arasında Moğollar tarafından istila edilmiştir. Ancak bu süre zarfında zulüm, baskı ve kargaşa yüzünden Anadolu'nun birçok yerinde ayaklanmalar baş göstermiştir. Ayrıca aynı süreçte Erzincan, Tercan, Erzurum, İspir, Bayburt ve Şebinkarahisar gibi şehirleri bünyesinde barındıran Erzincan Emirliği de, güçlü siyasi bir yapıya sahip olmamıştır. Bu yüzden Erzincan Emiri, Mutahherten, Timur'u desteklemiş ve bu destek sebebiyle 1410 yılında, Erzincan Emirliği, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devleti tarafında ortadan kaldırılmış ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu egemenliği başlamıştır. Bu süreç, 11 Ağustos 1473 yılında yapılan Otlukbeli Savaşı ve Osmanlıların galibiyetine kadar devam etmiştir. Ancak uzun bir süre Osmanlı Devleti'ne bağlı kalan Tercan, 1514 Çaldıran Muharebesi ile Safeviler'in eline geçmiştir. Bu yıllarda Tercan, Bayburt, Trabzon gibi iller de "Erzincan-Bayburt" Eyaleti içerisine alınmışlardır. Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman zamanında tekrar Osmanlı hâkimiyetine giren ve 1916 yılına kadar da Osmanlı bünyesinde bulunan Tercan; daha sonra Rus istilasına uğramış, sözde "Ermeni Soykırımı"nın yapıldığı tarih olarak kamuoyuna mâl edilmeye çalışılan 1915-1918 yılları arasında da Ermeni katliamına maruz kalmıştır. Nihayet 17 Şubat 1918'de de Ermeni katliamından kurtulmuştur. Bu katliamdan kurtuluşun anısına da her yıl düzenli olarak 17 Şubat'ta "Kurtuluş Şenlikleri" adı altında şenlikler düzenlenmektedir. 1936 yılında Erzurum'a bağlı olan Tercan, bu tarihten sonra Erzurum'dan ayrılarak Erzincan'a

bağlanmıştır(Yavuz, 1995: 434-442; Şahin, 1985: 25-556; Yazıcı, 1995:96-98).

b. Tercan'ın Coğrafi Yapısı

Doğu Anadolu'nun kuzey batısında ve Erzincan'ın doğusunda yer alan Tercan; Aşkale (Erzurum), Çayırli ve Otlukbeli (Erzincan), Pülümür (Tunceli) ve Yedisu (Bingöl) İlçeleri ile de sınır komşudur. Yaklaşık 1592 Km²'lik alan ile 1.592 km²'lik yüzölçüme sahip olan Tercan'ın, deniz seviyesinden yüksekliği 1427 m. olarak kabul edilmektedir. Tercan İlçesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde bulunan ve tektonik kökenli bir ova olan Tercan Ovası'nın doğusunda yer almaktadır. Tercan Ovası da güneyden Bağırpaşa dağları, kuzeyden Otlukbeli, batıdan Esence, doğudan ise Dumanlı ve Kılıçkaya dağları ile çevrilmektedir. Aynı zamanda Birinci Derece deprem kuşağında yer alan ilçenin en yüksek yeri de 3071 m. ile Dumanlı Dağı'dır. Erzincan'a ve Erzurum'a yaklaşık aynı mesafede bulunan Tercan'da, Fırat Irmağının kollarından olan Karasu ve Tuzla Nehri de bulunmaktadır. Ayrıca Karasu ırmağına dökülen çok sayıda kol akarsu, hem alabalık tesisleri hem de çevredeki ağaçlık alanlarla Tercanlılar ve yakın ilçedeki insanlar için gününbirlik birer rekreasyon alanı olarak imkan sağlamaktadır.

Tercan gölleri bakımından önemli bir yapıya sahip olup; özellikle oluşum şekli bakımından Otlukbeli Gölü, Traverten Seddi bir göl olarak dikkat çekmektedir. Çünkü Traverten Seddi, normal karst kaynaklar neticesinde değil, Maden suları tarafından oluşturulmuş bir traverten seddi olarak karşımıza çıkmaktadır. Otlukbeli Gölü bu özelliği ile Türkiye'de tek bir örnektir. Otlukbeli Gölü ile birlikte Acıgöl, Tercan Gölü, Mümünkaya Gölü, Dipsiz Göl ve Yedigöller gibi başka küçük göletler de bulunmaktadır. Ayrıca Otlukbeli ilçe merkezi çevresindeki maden suyu kaynakları ile Tercan'ın Ilısu köyü yakınlarındaki sıcak su kaynakları başka doğal turistik kaynaklar arasında yer almaktadır. Çünkü Tercan; hem sıcak su hem soğuksu hem de maden suları bakımından da zengin bir yapıya sahiptir.

Tercan, etrafı yüksek dağlarla çevrili olması hasebiyle karasal iklim özelliklerine ve step bitki örtüsüne sahiptir. Özellikle Esence ve Bağırpaşa

dağları, üzerlerinde buzul gölleri bulunan ve kuzey kısımlarında kar örtüsü, 10 aylık gibi uzun bir süre zarfında yerde kalabilmektedir. Bu dağlar da turizm alanında hiç bir çalışmanın yapılmadığı potansiyel "alpinizm" ve "kayak sporu" sahaları olarak da dikkat çekmektedir. Ayrıca bölgeyi çevreleyen dağlık alanlarda değişik av hayvanlarından dolayı av turizmi için de önemli bir potansiyel olarak dikkat çekmektedir.

Ormanlık alan bakımından da zenginliğe sahip olan Tercan'ın dağlarının kuzey kısımlarında meşe, ardıç ve sarıçam ormanlarına rastlanmaktadır. Ayrıca Tercan sınırları içerisinde kalan Tercan barajı da enerji üretimi ve arazi sulama yönünde Tercan için ana/vazgeçilmez kaynaktır. Baraj, Tercan'ın güneydoğusunda Tuzla Çayı üzerinde bulunmaktadır(Konukçu v.d.,1998:30-32; Yazıcı, 1995:94-95, 101; Yazıcı, 1997:183-213).

C. İNANÇ TURİZMİNDE TERCAN

Tercan, inanç turizmi yanında diğer turizm alanlarında da önemli yapıtlara sahiptir. Mamahatun Kervansarayı¹, Pekerç Kalesi² ve Kötür Köprüsü³ bunlardan sadece birkaç tanesidir. Bunun yanında Çayırılı'ya bağlı

1. Mamahatun Kervansarayı, 12. Yüzyılın sonu veya 13. yüzyılın başında yapıldığı söylenmektedir. Çünkü Kervansarayın Yapım kitabesi bulunmamaktadır. Eşodaklı kervansaraylar grubu içerisindeki 51x51m'lik ölçüsü ile en büyük kervansaray olarak dikkat çekmektedir. Kare planlı yapı; portal, giriş holü, avlu, ahır ve servis bölümlerinden oluşan yapı biçiminde tasarlanmıştır. Mamahatun Türbesinin 30 m. doğusunda yer alan ve onarımlar nedeniyle özgün biçimini kaybeden bu kervansaray, Sarımsı renkte ve düzgün kesme taştan yapılan yapı, çevre duvarı konik kubbeli 16 silindirik yarım kule ile çevrelenmiştir. Bu yapının Doğu kısmında girişte kısa koridor üzerinde sağlı ve sollu olmak üzere dikdörtgen yapıda odalar bulunmaktadır. Doğu yönünün ortasında dışarıya doğru çıkıntılı olarak bir taç kapı yer almaktadır. Sivri kemerli taç kapı ile birlikte girişin sağ ve solundaki dikdörtgen planlı odaları vardır. Ortada yamuk biçiminde üstü açık avlu, kuzey ve güneyinde yük hayvanları için uzun odalarla bir dizi hücre/ahır bulunmaktadır. Giriş holünün kuzey ve güneyinde de odalar ve avlunun kuzey ve güneyinde ayrı ayrı beş oda ve bir eyvan yer almaktadır. Batı tarafında ise her iki tarafında birer mekân bulunan ve sivri kemerli tonoz örtülü üç eyvan bulunmaktadır. Çatıda ise doğu ve batı yönlü olmak üzere iki oda mevcuttur (Konukçu v.d., 1998: 219-224; Şahin, 1985: 272-232; Yazıcı, 1995:99; Denkhalbant, 2003: 549)

2. Pekerç Kalesi, Tercan'ın Çadıkaya Beldesi'nde bulunmaktadır. Yaklaşık 100 metre yüksekliğinde doğal, kayadan oluşmaktadır. Kayaya oyulmuş odalar, merdivenler, sarnıçlar bulunmaktadır. Surlardan günümüze çok azı gelebilmiştir(Yazıcı, 1995: 100).

3. Kötür Köprüsü, Tuzla suyu ile Karasu'nun birleştiği yerdedir. Bu köprü; günümüzde Mercan Beldesi'nin sınırları içindedir, Erzincan'dan gelirken beldenin girişindedir ve Erzurum'dan gelirken beldenin çıkışındadır. Tümüyle yontma taştan olan yapının günümüzde sadece ayakları mevcuttur(Şahin, 1985:274; Yazıcı, 1995:100; Konukçu v.d., 1998:249-252; Denkhalbant, 2003: 550).

Gelengeç Köyü çevresi ile Tercan'ın Kemerçam Köyü yakınlarındaki harabeler antik yerleşim kalıntıları da dikkat çekmektedir.

a. Mamahatun Türbesi

Tercan için belki de en önemli tarihî yapı olarak karşımıza çıkan Mama Hatun Türbesi adı, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu Türk beyliği Saltuklular'dan II. İzzeddin Saltuk'un kızından gelmektedir. Ancak Mama Hatun ismi sadece bir tarihî eserin adı olarak değil, aynı zamanda Tercan ile özdeşleşmiş bir isim olmuştur. Bu tarihî eserin Selçuklu hükümdarlarından Alâeddin Keykubat'ın oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından üvey annesi Mama Hatun için yaptırıldığı ileri sürülmektedir. Abisi Nâsırüddin Muhammed'din ardından 1191 yılında Saltukoğulları Beyliği'nin hükümdarı olan Mama Hatun'un Arap kaynaklarda "Erzurum sahibesi" olarak ifade edildiği belirtilmektedir.

Mama Hatun'un hayatı ile ilgili olarak yeğenleri ile 10 yıl iktidar mücadelesi içerisinde bulunduğu, hapsedildiği ve daha sonra yerine yeğeni Alâeddin Melikşah'ın geçtiği bilgisi mevcuttur. Mama Hatun, siyasî faaliyetleri ile birlikte önemli birçok tarihî eserler de ortaya çıkarmıştır. Tercan ilçesindeki kervansaray, mescid ve hamam bu eserlerin en önemlilerindedir(Şahin, 1985: 267-268; Şeker, 2003:548). Tercan'ı da görmüş olan Evliya Çelebi, Tercan'ın Müslüman bir köy olduğu, Mama Hatun'un Akkoyunlu padişahlarından birinin kızı olduğu ve buraya defnedildiği, türbesinin ziyaret edildiği, nakışlı ve uzunca mermer sanduka ile türbeye yakın bir cami¹ ve bir hamamın bulunduğu bilgisini vererek bu eserlerin önemini ortaya koymuştur(Bkz. **Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler**, 1971:247-248). Ancak genel kabul, Mama Hatun'un Akkoyunlu değil Selçuklulara bağlı Saltuklulardan olduğudur(Bkz.Turan, 1973:17-18; Şahin, 1985:267-268; Konukçu v.d., 1998: 218).

Erzincan'ın Tercan İlçesinde bulunan Mama Hatun Türbesi, 1192'de ölen Saltuklu Prensesi Mama Hatun adına yaptırılmış bir türbedir. Türbe,

¹ . Külliye içerisinde bulunan bu mescit, I.Dünya Savaşı'nda yıkılmış, daha sonra yerine tarihî önemi olmayan bir cami inşa edilmiştir(Şahin, 1985:274;Konukçu v.d., 1998:219).

dairesel planlı mimari özelliği ile Anadolu türbe mimarisi içindeki tek özgün eser olarak kabul edilmektedir. Yapının taç kapısı üzerindeki beş taş kitabenin dördünde kurandan ayetler/İhlas Suresi ile Besmele, Hazreti Muhammed ve 4 Halifenin adları, birinde ise mimarın ismi (Ahlatlı Ebu'n-Nema bin Mufaddal¹) yer almaktadır. Türbenin alt katında (mahzeninde) Mama Hatun'un kendisi yatmaktadır. Mahzenin üst kısmında sekiz bölüm vardır. Bu bölümler, Mama Hatun'un aile efradına aittir. Türbenin her bir bölümünün aile efradına ait olduğu gibi, buraların aynı zamanda onların İslâm eserleri tetkik ettikleri yerler olduğu da düşünülmektedir(21.10.2011 yılında yapılan gözlem; Küçük, 2010a:244).

Kümbetin yanında kervansaray, hamam² ve mescit bulunmakta ve külliye konumunda değerlendirilmektedir. Mimari yapısı ve planı ile kendine özgün bir yapısı olan Mama Hatun Türbesi; dilimli gövdesi, Sarımtırak kesme taştan biri türbe diğeri de onu çevreleyen duvarlar (kalınlığı 2.50 m., çapı 13.50 m. ve yüksekliği 10.50 m.) olmak üzere bazı yönleri ile Ahlat kümbetleri ile benzerlik göstermektedir. Bunda Mimarisinin Ahlatlı olma ihtimali yüksektir. Çevre duvarı sivri kemerli onüç³ nişli olan Türbedeki nişlerde, Mamahatun'un yakınlarının veya çocuklarının sandukaları/lahitler bulunmaktadır. Ancak Evliya Çelebi'nin gördüğü orijinal süslemeli mermer sandukanın yerine, günümüzde geç dönemlere ait sembolik bir sanduka bulunmaktadır. Mama Hatun'un sandukasının bulunduğu kare planlı

¹ Kapı hüccresinin sol tarafındaki çıkıntının olduğu yerde "Ahlatlı Mimar Ebu'l Nema Bin Mufaddal el Ahval'in eseri, Allah onun günahlarını affetsin" ifadeleri yer almaktadır. 21.10.2011 yılında yapılan gözlem. Ayrıca bkz. Konukçu v.d.,1998:226).

² Mamahatun Hamamının da Kervansaray gibi ne zaman yapıldığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak genel kanı XIII y.y.'da yapıldığıdır. Bu hamam, Kervansarayın doğusunda yer almakta ve Doğu-batı şeklinde uzanan dikdörtgen bir plana sahiptir. Yontma taşlarla inşa edilmiş ve Orijinalliğini yitirmiş olan hamamın kubbesi, kubbesi tuğla ve üzeri de dışarıdan düz toprak dam ile örtülmüştür. Eski planından farklı olarak önünde yeni bir bölüme sahip hamamda, soğukluk, ılıkılık, sıcaklık ve külhan gibi arka arkaya sıralanan bölümler yer almaktadır. Bununla birlikte bir Türk hamamında bulunması gereken bütün öğeleri bünyesinde barındırmaktadır(Şahin, 1985:273; Yazıcı, 1995:98-99; Konukçu v.d., 1998:231-232)

³ Bazı kaynaklarda 11 niş olarak kaydedilmektedir(Örnek olarak bkz. Konukçu v.d., 1998: 228).

mumyalık kısmı çapraz tonoz¹ örtülü olup buraya dört basamaklı merdiven ile inilmektedir. Ortada sekiz köşeli kaide üzerinde yükselen sekiz dış bükey dilimli silindirik gövde, dilimli konik bir külahla örtülüdür. Kümbetin altında da çapraz tonozlu mezar odası yer almaktadır. Mezar odasının üst katında ise mescid bulunmaktadır. Türbenin Taç şeklindeki kapısı da Merdiven biçiminde çıkıntıları olan kubbe şeklinde yapılmış olup geometrik motifler, çok dilimli özetler ve dörtlü düğümlerle süslenmiştir. Çevre duvarlardan daha da yüksek olan köşelerinde ince uzun sütunların yer aldığı çevre duvarının batısındaki portalin solundaki küçük nişe bir çeşme, sağına da merdivenin girişi yerleştirilmiştir. Giriş kısmı yuvarlak kemerli olup yonca yaprağı biçiminde bir niş içerisine yerleştirilmiştir. Bordürlü dikdörtgen niş içindeki yuvarlak pencereleri, üzüm salkımı, simetrik dilimli yaprak (palmet) ve rumi (filiz, yaprak ve hayvan motiflerinden oluşmuş dolaşık süsleme) süslemelerden oluşmaktadır(**Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler**, 1971:247-248; Şahin, 1985: 271-272; Konukçu v.d.,1998:228-231;Yazıcı,1995:98-99; Altun,2012:32; Denkhalbant, 2003:549).

Mama Hatun Türbesi'nin çeşitli amaçlar doğrultusunda dileklerin gerçekleşmesi hususunda değişik adaklar adama işlemini gerçekleştirme hedefine yönelik olarak ziyaretçileri de bulunmaktadır. Türkiye'nin diğer kutsal kabul edilen mekânlarındaki gibi burada da ziyaretlerin yapıldığı, dileklerin dilendiği ve adakların yerine getirildiği bilinmektedir. Dilek işlemleri de dilek dileyenlerin dilek tuttıkları taşları türbenin duvarlarına sürmesi veya koyması şeklinde gerçekleştirilmektedir. Çünkü taşın durması veya tutması dileğin gerçekleşeceği anlamını taşımaktadır(Küçük, 2010a: 244).

b. Abrenk Kariyesi

1854 yılında Tercan'da piskoposluk merkezi olarak faaliyet gösterdiği iddia edilen Manastırın ana kilisesi ve diğer binaları, etrafı yüksek duvarlarla çevrili bir avlunun içinde yer almaktadır. Manastırın üstündeki tepede ise etrafı duvarlarla çevrili bir şapel ve yakınında da 4 metre boyunda ve 1 metre

¹. Tonoz; Tuğla veya harç ile örülmüş çukur, yarım silindir biçimindeki tavan örtüsü demektir. Ayrıca bir kemerin aralıksız devam etmesi meydana gelen örtü biçimine de Tonoz adı verilmektedir(Örnekleriyle Türkçe Sözlük, 2002:2900)

enindeki ikisi ayakta duran biri yıkılmış ve Anadolu'nun en büyük stelleri/haçkarları¹ (dikili taş/anıt) olduğu iddia edilen üç stel/haçkar bulunmaktadır. Uzaktan bakıldığında kale görünümü uyandıran bu yapının önündeki düzlükte de bir dere akmaktadır. Kilisenin duvarlarındaki Ermenice yazılardan hareketle bu yapının 19. yy'da onarıldığı veya yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu dinî yapının kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1830'da yapılan Osmanlı Hükümeti tapularında “**Abrenk Kariyesi**” diye yazılmıştır. Abrenk Kariyesi, önce Sivas'a, ardından Elazığ'a, daha sonra da Malatya'ya en sonunda 1938 yılında Erzincan'a bağlanmıştır.

Ermeni Kiliselerinden² birisi olan Abrenk Kilisesi, Tercan'ın Üçpınar (Abrank/Abarank) köyü yakınındaki Vank Dağı'nda yer almaktadır. Üçpınar'ın eski bir Ermeni köyü, adının Abrank olduğu ve kilisenin adının da buradan geldiği rivayet edilmektedir(Bkz. Soydan, 10.Ocak.2009: Birgün Gazetesi; Mildanoğlu:13.10.2012). Üçpınar köyündeki Vank Dağı'nın tepesinde yer alan bu kilise, manastırın ana bölümüdür. Manastırın güney kısmında ise ana kilisesi olan Surp Hovhannes Kilisesi olarak da isimlendirilen Abrenk Kilisesi, ebatları 65x32 m. olan bir duvarla çevrelenmiş avlunun doğu kesiminde ve dikdörtgen içerisine haç şeklinde inşa edilmiştir. Kuzey-batı ve batı kısmında birer kapısı olan Surp Hovhannes kilisesi; kubbesi dört kolon üzerine yerleştirilmiştir.

Motorlu araçlarla gitmenin imkânsız olduğu Kilisenin iç kısmı ise Bazilikal³ tarzda üç nefe¹ bölünmüştür. Neflerin doğu yönünde ortada beş,

¹. Ermenice “Haç Taşı” anlamına gelen Haçkar kelimesi; işlenmiş anıtsal taş anlamına gelmektedir. Haçkarlar genel olarak haç, yaprak, üzüm veya soyut düğüm, gül motifleri veya güneş şeklinde çapraz işaret şeklinde resmedilmektedir(Bkz. **Khackar**:21.11.2012; **Armenian Art**: 21.11.2012; **Haçkar**, 21.11.2012)

². Tercan ve çevresinde Ermeni olarak nitelendirilen topluluğun/cemaatin Hıristiyan Türkler olduğuna dair görüşler mevcuttur. Eserlerinin Selçuklu /Türk mimari özellikleri taşıdığı, mezarlarının koç başlı olduğu, yuğ törenleri yaptıkları, yatır ve ziyaret yerlerinde bu geleneklerin kalıntıları olduğu iddialar arasındadır(Bu iddialar için bkz. Küçük, 2003:13-23; KIRZIOĞLU, 1994: 60-67).

³. Uzunlamasına gelişmiş mekân düzenine ve üç nefli plana sahip yapı türüne verilen isimdir(Bkz. AnaBritannica Ansiklopedisi, 1986:485-486).

kenarlarda ise birer apsis/absis (yarım kubbe/daire) yer almaktadır. Üç apsislerden ortadaki, diğer iki apsisten büyüktür.

Kilisede zemin, düzgün taş plakalarla örtülmüştür. Yunan Haçı plânlı olan Kilisenin güney duvarına bitişik dikdörtgen, kubbeli bir tonoz vardır; bu küçük bölüm çok iyi aydınlanmıştır. Manastırın ana kilisesi olan yapı, düzgün kesme taştan inşa edilmiş olup dört sütun üzerinde yükselen bir kubbeye sahip bulunmaktadır. Tek 100 parça sütunlardan yapılmış altı sütunlu bu kilise, İslam mimarisi ile çok benzerlik göstermektedir. Ayrıca ana kilise ile birlikte papaz evi olarak kullanıldığı belirtilen ek bir yapı ve motifli-haçlı bir anıt bulunmaktadır. Avlusunun kuzeyinde de iki anıt bulunmaktadır. Avlunun kuzeye bakan kısmındaki yuvarlak kemerli kapı yıkık durumdadır. Avlunun kuzeyindeki odalar peş peşe dizilmiş sıralı şekildedir. Doğu kısmında ise odalar beş bölüm halindedir(Konukçu, v.d., 1998: 254-256; Yazıcı, 1995:100-101; Soydan, 10.Ocak.2009: Birgün Gazetesi).

c. Surp David/Tavit Şapeli

Davit Şapeli, tek nef ve kubbeye sahip olup dikdörtgen bir yapı şeklinde görülmektedir. Şapelin iç duvarında yazılar ve heykeller bulunmakla birlikte, girişte de adı verilen David'in mezarının orada olduğu yazılı bir yazı yer almaktadır.

Şapel, batı yönünde yuvarlak alınlıklı dikdörtgen tarzlı bir girişe sahiptir. İç kısımda beşik tonoz örtüsü ve dışarıya çift meyilli kırma çatı ekseninin tam altında bir Ermeni haç kabartması bulunmaktadır. Şapelin ön giriş olarak değerlendirilebilecek bir girişi olmakla birlikte bu giriş günümüzde mevcut değildir. Şapelin doğusundaki duvarlar yıkılmış olup kuzey-batı köşesinde ise Ermenice ve alt bölümünde kuş figürleri bulunan büyük bir stel/haçkar bulunmaktadır. Bu dikili taşların iki yan ve üst kısımları sarmaşık şeklinde, alt kısım ise dört kemercik ile dizayn edilmiştir. Taşların üst kısımlarında Haç, haçın altında ise hayat ağacı ve hayat ağacının altında da

¹. Nef; Kiliselerde apsise dik yada paralel olarak uzanan birbirlerinden sütun yada paye dizileriyle ayrılan uzunlamasına mekanlara verilen isimdir(Bkz. AnaBritannica Ansiklopedisi, 1989:441)

cennet kuşu olarak değerlendirilen tavus kuşu sembolize edilmiştir(Konukçu, v.d., 1998:256-260; Soydan, 10.Ocak.2009: Birgün Gazetesi).

d. Kızılca/Gâmurhaç Kilisesi

Günümüzde sadece kalıntıları olan bu kilise; Babapayı adı verilen bir tepenin üstünde bulunmaktadır. Kırmızı anlamına gelen Gâmurhaç ya da Garmurak Kilisesi'nin, Abrenk Köyü, Bağtepesi, Navrel köyü, Sasek, Hayatlar, Menendürük ve Senikler'deki kiliselerden oluşan yedi yerleşim birimine ait kiliselerin idari ve dini merkezi olarak kullanıldığı dile getirilmektedir. Gâmurhaç ve yedi kilise de bugün Erzincan'ın Iliç ilçesinde Zimara'ya bağlı olmuştur. Günümüzde bu yedi kilisenin sadece yıkıntıları bulunmaktadır(Erzincan Mamahatun:13.10.2012).

e. Kefrenci (Gevrenci/Oğulveren) Tapınağı

Kefrenci Tapınağı, Tercan İlçesi'nin Oğulveren Köyü'nde yer almaktadır. Önemli bir süslemeye sahip olan yapı, İran özelliği göstermesinden dolayı İranlı'lara ait olduğu üzerinde durulmaktadır. Kesme taşlardan (andezit tüfü) yuvarlak şekilde yapılan mabedin duvarlarında, geometrik şekiller almaktadır. Mabedin alt kısmında değişik oranlardaki kesme taşlardan dört sıra halinde üzerleri süslü bir kaide oluşturulmuştur. Kaidenin üzerinde de bir giriş kapısı ve bir pencerenin olduğu yuvarlak ana gövde yer almaktadır. Mabedin üzeri tamamen yıkılmış olup gövde kısmı belli bir yükseklikten sonra daralmaktadır. Mabedin iç kısımdaki penceresinde karşılıklı iki aslan ve aralarında bir insan figürlü kabartmalar yer almakta iken dış kısımdaki pencere ise güneş ışınları biçiminde tasarlanmıştır(Konukçu v.d., 1998: 247-249; Yazıcı, 1995:101).

f. Sultan Hasan Camii (Tercan Camii)

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın Tercan bölgesine geldiği ve burayı beğenerek "Hasan-âbâd" adında yeni bir şehir kurmayı planladığı belirtilmektedir. Bu düşünce doğrultusunda ilk olarak Tercan'da bir camii yaptırmıştır. Ancak Uzun Hasan'ın 1473 yılında Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet tarafından yenilgiye uğratılması üzerine bu düşüncesi gerçekleşmemiştir. Uzun Hasan'ın yaptırdığı cami, daha sonra onun adına

izafeten Sultan Hasan Camii olarak tarihteki yerini almıştır(Bkz. **Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler**, 1971: 246-247; Keleş, 2006:64).

g. Hasan Ali Bey Camii/Hasan Ali Bey Zaviyesi

Hasan Ali Bey Camii, Tercan'ın Edebük köyündeki (Tercan-ı süflâ Nahiyesi) Hasan Ali Bey'in¹ isminden gelmektedir(Bkz.Keleş, 2006:65). Bir uç gâzisi olduğu rivayet edilen Hasan Ali Bey, Tercan'da dervişlerin bilgi ve birikimi ile kolonizasyon faaliyetinde bulunmuştur. Mehmet Fatsa, "Yukarı Çoruh Ve Kelkit Vadisinin İslamlaşmasına Öncülük Eden Türk Dervişleri" adlı makalesinde, Tercan-ı süflâ nahiyesinde Tivnik, Hunbar ve Edebük adlı üç köye ait kayıtlarda, Hasan Ali Bey'den bahsedildiğini ve bu köylerden alınan çeşitli vergilerin ve gelirlerin Hasan Ali Bey Câmii ile aynı adı taşıyan zaviyeye gelir olarak kaydedildiğini dile getirmektedir. Yine aynı eserde Seydi Ali Baba Zaviyesi / Derviş Bayram adlı bir zaviyenin de kayıtlarda yer aldığı ancak bu zaviye hakkında herhangi bir kayıt bulunmadığı belirtilmektedir(Bkz. Fatsa, 2008:267-268,279).

h. Oklu Baba

Tercan İlçesi'ne yaklaşık 20 km. uzaklıkta, Çadırkaya/Pekeriş Beldesi'nde bir tepe üzerinde savaşta ok ile şehit düşmüş bir zatın mezarıdır. Rivayetlere göre zatın ok ile şehit düşmesinden dolayı Oklu Baba veya 'Oğlu Baba' olarak isimlendirildiği belirtilmektedir. Burası herhangi bir hastalığı veya dileği olanların sıklıkla ziyaret ettikleri mekânlardan sadece bir tanesidir². Tercan'da Oklu Baba ile birlikte Livağa, Üzerlik Baba, Derviş Bali, Emiroğlu, Oğlan Veren ve Kara Yakup gibi önemli şahsiyetlerin mezarları da mevcuttur. Bu yerler, adak yerleri olarak çeşitli amaçlar doğrultusunda değişik uygulamalar ile günümüzde önemini devam ettirmektedir(Bkz. Küçük, 2010a:238-247).

¹ . Hasan Ali Bey, Uzun Hasan'ın soyundan Kelkit Seraskeri Maruf Çelebi'nin oğludur.

² . Bu örnekler için bkz. Küçük, 2010a:241-242.

i. Urartu Kaya Mezarları

Şirinkale'de mevcut olan Şirinkale ve harabeleri, ilkçağlardaki önemli yerleşme yerlerinden biri olduğu gözükmektedir. Adını Ferhat ile Şirin'in aşk hikâyesinden alan Şirinkale ve harabeler, Tercan'ın Esenevler Köyü yakınlarında yer almaktadır. Günümüzde Kalenin sadece kaya içine oyulmuş tünel, mağara, oda ve merdivenleri bulunmaktadır. Ancak burada içkalenin kuzey yamacında Urartulardan kaldığı düşünülen kayaların içine oyulmuş iki kaya mezarı bulunmaktadır. Bu kaya mezarları, doğudaki Şihköy Deresi'ne bakmaktadır. İç Kalenin kuzeyindeki batı yamacında kalan kaya mezarı ortak bir kapısı olan aynı çizgide iki odadan oluşmaktadır. Bu odalar içerisinde de altı küçük oyuk bulunmaktadır.

Bu kaya mezarının güneyinde kalan kaya mezarı ise ölçü olarak diğerine göre biraz daha küçük olup tek odalıdır. 1.10 cm.lik bir girişi olan mezarın arka duvar kısmında bir basamakla çıkılabilen eyvan (bir tarafı dışarıya açılan oda) bulunmaktadır. Bu eyvanın önünde de zeminde ikişer sıra halinde yedişerden toplam on dört tane niş oluşturulmuştur.

Yukarıda bahsi geçen kaya mezarlarına benzer mezarlar, Tercan'ın eski adı ile Pekerîç şimdiki adı ile Çadirkaya beldesinde de bulunmaktadır. Çadirkaya'daki kaya mezar sayısı üç tanedir. Birinci mezar, Pekerîç Kalesi'nin güneybatısında eğimli alanda yapılmıştır. İki odadan oluşan bu mezarda, odanın biri diğerine göre daha büyük bir yapı sergilemektedir. İkinci kaya mezarı ise birinci kaya mezarına yakın aynı kaya içerisinde düzenlenmiştir. Bu mezar tek odalı olup kaba ve sade biçimde yapılmıştır. Üçüncü kaya mezar da ikinci mezarın biraz daha aşağısında kalmaktadır. Tek odalı olarak ikinci kaya mezarına benzer yapı teşkil eden bu mezar oval bir yapı sergilemesi noktasında ikinci mezardan farklılık göstermektedir(Konukçu v.d., 1998: 237-243; Yazıcı, 1995: 100).

SONUÇ

Türkiye, İnanç Turizmi sözkonusu olduğunda dünyada ilk akla gelen ülkeler arasında değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü Türkiye, hem Yahudilerce hem de Hıristiyanlarca kutsal kabul edilen mekânlara sahip olmuş ve bununla birlikte Huriler, Asurlar, Hititler, Medler, Persler, ve

Urartular gibi birçok uygarlığa da evsahipliği yapmıştır. Böylece Türkiye “İnanç Turizmi” açısından zengin bir muhteviyata kavuşmuştur. Bu zenginlikten faydalanan ve ev sahipliği yapma fırsatını elde eden bölgelerden birisi de Erzincan’ın Tercan İlçesi’dir. Tercan, Erzincan ile Erzurum arasında bulunmakla birlikte Erzurum geleneği ve kültürüne yakın olan ve Selçuklular hatta Milattan Öncesine kadar uzanan “inanç turizmi” açısından önemli birçok dinî eserin merkezi olarak dikkat çekmektedir. Ancak bu önemine rağmen Kültür ve Turizm Bakanlığı’nca yapılan çalışmalara/anketlere bakıldığında genelde Türkiye’nin özelde Tercan’ın İnanç Turizmi’nde hak ettiği değeri almadığı görülmektedir. Bunun birçok nedeni bulunmaktadır. Gerek ulaşım zorluğu, gerekse organizasyonların yetersizliği, konaklama tesislerinin ikinci veya üçüncü sınıf olması ve de bölge halkının bilgi ve birikim eksikliği de bu nedenlerden birkaç tanesidir.

Bu noktada ilk olarak Tercan’da inanç turizmi başta olmak üzere turizm alanındaki eksiklikler/zorluklar belirlenmelidir. Bu noktada Genelde Türkiye Cumhuriyeti Devleti Hükümeti başta olmak üzere Valilikler, Kaymakamlıklar ve Belediyelerce mevcut eksiklikler tespit edilerek çalışmalar yapılmalıdır. Yapılacak çalışmalar da kısa orta ve uzun vade şeklinde sınıflandırılarak uygulamaya konulmalıdır. Bu uygulama, sadece Devlet kurumları ile sınırlı kalmamalı, Tercan’ın yerli halkı da bu uygulamaya dâhil edilmelidir. Gerekirse halkın bilinçlenmesi noktasında turizm alanında gerekli eğitimler verilmelidir. Çünkü Tercan’ın güzellikleri ve özellikleri önce yerli halk tarafından tanınmalı, sonra tanıtılmalıdır. Toplumlar, kendi kültürünü ve kültürel varlıklarını bilmekle yükümlüdür. Eğer halk da yükümlülük bilinci olursa belki kaybolanlar geri gelmeyecektir, ancak eldekileri/mevcut olanları koruma söz konusu olacaktır. Bizler de mevcut olanları koruma çerçevesinde Tercan’ın inanç turizminde tanıtımına katkı sağlamak amacıyla “İnanç Turizminde Tercan” adlı çalışmayı ortaya koyduk.

Tarihte Dercan, Darcan ve Dircan gibi çeşitli isimlerle anılan Tercan, Türk Milleti’nin hoşgörüsü sayesinde Anadolu topraklarında yaşamış çeşitli medeniyetlere ait bazı “**tarihî eserler**”e evsahipliği yapmıştır. Hatta Ertuğrul

Gazi başta olmak üzere Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, IV. Murat ve Atatürk gibi devlet adamları/liderler yanında Evliya Çelebi başta olmak üzere çok sayıda önemli seyyahlar da Tercan'a uğrayarak söylemlerinde ve çalışmalarında Tercan'ın güzelliğine ve özelliğine atıfta bulunmuşlardır. Bu güzelliklerden en önemlisi de Tercan ismi ile özdeşleşmiş, Anadolu Türk beyliği Saltuklular'dan II. İzzeddin Saltuk'un kızı olan Mamahatun'dur. Onun adına Tercan'da bir kervansaray, hamam, cami ve türbe yaptırılmıştır. Ancak cami günümüzde mevcut değildir.

Tercan ve çevresinde Ermenilere ait içerisinde kilise ve şapeli olan Abrenk Manastırı gibi bazı eserler de mevcuttur. Ayrıca Tercan yöresindeki Ermeni olarak nitelendirilen topluluğun/cemaatin Hıristiyan Türkler olduğuna dair çeşitli görüşler iddia edilmiştir. Bu cemaate ait Eserlerin Selçuklu /Türk mimari özellikler taşıması, mezarlarının koç başlı olması, yağ törenlerindeki uygulamaların ve yatır ve ziyaret yerlerinde geleneklerinin Türk uygulamaları ile benzerlik göstermesi bu iddiaları desteklemekte ve kuvvetlendirmektedir.

Tercan'da Kefrenci tapınağı, Kızılca Kilisesi, Sultan Hasan Camii ve Hasan Ali Bey Camii gibi yapılar da dikkat çekmektedir. Bu yapılar ile birlikte günümüzde adak yerleri faaliyet gösteren Oklu Baba, Livağa, Üzerlik Baba, Derviş Bali, Emiroğlu, Oğlan Veren ve Kara Yakup gibi çok sayıda ziyaret yerleri de mevcuttur. Urartulara ait kaya mezarlar da Tercan'a tarihi bakımdan ayrı bir güzellik kazandırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adam, Baki. (1989). **Dinlerde Hacc İbadeti Üzerine Bir İnceleme**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Altun, Ara. (2012). **İslam Sanatları Tarihi**, Eskişehir.
- AnaBritannica Ansiklopedisi. (1989). İstanbul.
- Armenian Art**. (21.11.2012). http://en.wikipedia.org/wiki/Armenian_art.
- Can, Özber. (2005). **Davranış Kültürünün Turizme Yansımaları**, Kastamonu Eğitim Dergisi, C. 13 No. 1.
- Denkhalbant, Ayşe. (2003). **Mama Hatun Külliyesi**, Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 27, Ankara.
- Eğilmez, Savaş. (2007). **Karin Bölgesi ve Thodosiopolis'in Kuruluşu**, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 33, Erzurum.
- Eralp, Bilal. (1983). **Genel Turizm**, Ankara.
- Erbaş, Ali. (2002). **İslam Dışı Dinlerde Hac**, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.5.
- Erzincan Mamahatun**. (13.10.2012). <http://team-aow.discuforum.info/t5998-Erzincan-Mamahatun-Tercan.htm>.
- Evlia Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler**. (1971). Haz. Atsız, İstanbul.
- Fatsa, Mehmet. (2008). **Yukarı Çoruh Ve Kelkit Vadisinin İslamlaşmasına Öncülük Eden Türk Dervişleri**, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 22.
- "Haçkar"**. (21.11.2012). http://tr.wikipedia.org/wiki/Ha%C3%A7kar#cite_ref-0.
- Keleş, Hamza. (2006). **Anadolu'da Akkoyunlu Kültür Mirası: Tarihi Eserler**, Türk Kültürü Hacı Bektaş Araştırma Dergisi, Sayı 38.
- "Khachkar"**. (21.11.2012). <http://khachkar.am/en/endangered.php/>.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin. (1994). **Albanlar Tarihi (M.Ö. IV. - M.S. X. Yüzyıllar) Üzerine**, XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri kitabından ayrı basım, Ankara.
- Konukçu, Enver-Gündoğdu, Hamza-Güleryüz, Muharrem-Yazıcı, Hakkı-Kara, Ruhi, (1998). **Tercan**, Ankara.
- Küçük, Abdurrahman, (2010a) **Din ve Eğitim**, Ankara.

- Küçük, Abdurrahman. (2010b), **Din ve Dünya**, Ankara.
- Küçük, Abdurrahman. (2003). **Ermeni Kilisesi ve Türkler**, Ankara.
- Küçük, Abdurrahman, (1991). **İslam ve Günümüz Meseleleri**, Ankara.
- Küçük, Abdurrahman, -Tümer, Günay- Küçük, Mehmet Alparslan. (2010). **Dinler Tarihi**, Ankara.
- Küçük, Mehmet Alparslan. (2010). **İnanç Turizmi Açısından Türkiye**, Dinler Tarihi Araştırmaları Dergisi VII - Türkiye'de Dinler Tarihi: Dünü, Bugünü ve Geleceği, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara.
- Küçük, Mehmet Alparslan. (2009).**Kutsal Kitap Anlayışı (Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam Örneği)**, Ankara.
- Meydan Larousse Ansiklopedisi. (1973). İstanbul.
- Mildanoğlu, Zakarya. (11.11.2012). **Erzincan'da Ermenilerden Geriye Kalan Çok Şey Var**, http://xa.yimg.com/kq/groups/1076402/1774821967/name/13nisan2012_agos/.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük. (2002). İstanbul.
- Pekeriç**. (12.11.2012). <http://www.nisanyanmap.com>.
- Sofuoğlu, M. Cemal. (1996). **İslam Dini Esasları**, İzmir.
- Soydan, Ersoy. (10 Ocak 2009). **Taşların Sırrı Abrank**, Birgün Gazetesi.
- Şahin, Tahir Erdoğan. (1985). **Erzincan Tarihi**, Erzincan.
- Şeker, Dursun Ali. (2003). **Mama Hatun**, Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 27, Ankara.
- Turan, Osman. (1973).**Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul.
- Türkçe Sözlük. (1998). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yavuz, Nurcan. (1995). **İşgal ve Mezalimde Erzincan**, Erzincan Belediyesi Yayınları:4, Ankara.
- Yazıcı, Hakkı. (1995). **Tercan İlçe Merkezleri ve Başlıca Turistik Kaynakları**, Güzel Sanatlar Dergisi Sayı:1 Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürlüğü, Erzurum.
- Yazıcı, Hakkı. (1997). **Tercan Ovası ve Çevresinin Başlıca Hidrografik Özellikleri**, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:2, Erzurum.